

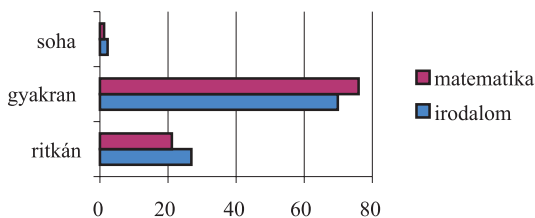
A tanári munka és a tanulói válaszok

Hogyan látják a tanulók az osztályteremben történeteket? Elsőként a magyar irodalom és a matematika órát vizsgáljuk, majd elemezzük a különböző intézményi feltételek (tanári kar nagysága, iskolai lékör, a tanári munkaerő átlagos életkorának alakulása) hatását a tanulók tanórai magatartására.

A jelzett kutatási témák empirikus hátterét az Országos Közoktatási Intézet Kutatási Központjában 2002-ben elindított és elvégzett adatfelvételek adják. Az osztálytermi munka eseményeiről „A tanulói munkaterhek” elnevezésű vizsgálat próbált képet kapni: 1770 hetedik osztályos tanulót kérdeztünk meg arról, hogy a különböző osztálytermi tevékenységek milyen gyakorisággal játszódnak le a magyar irodalom, illetve a matematika órákon. Előzetes feltevésünk az volt, hogy a tanulók tanórai viselkedése nem tér el jelentősen a magyar irodalom, illetve a matematika órákon.

Az adatelemzést megelőzően az osztálytermi tevékenységek leírását két fő csoportra bontottuk attól függően, hogy a jelzett gyakoriság a tanulói munkára, illetve a tanári tevékenységre vonatkozik. A tanulói munka és viselkedés körébe sorolhatók a következők: figyelem, jegyzetelés, jelentkezés, mással foglalkozás. A tanári tevékenységnél az alábbi módszertani eszközökre kérdeztünk rá: fegyelmezés, nagydolgozat, feleltetés, röpdolgozat, önálló munkavégzés, írásbeli házi feladat kiadása, számítógép-használat, zenehallgatás, filmvetítés. A harmadik kategóriát az „egyebek” alkotják, melyek nem köthetők szorosán sem a tanári, sem a tanulói munkavégzéshez. Ide sorolható az óralátogatás és a jó hangulat, melyek szintén jelentős hatással lehetnek a tanítás-tanulás folyamatára.

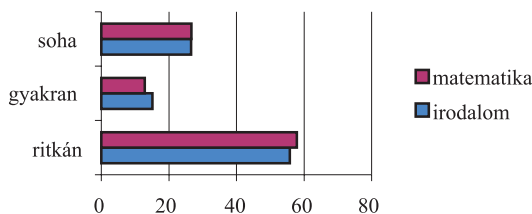
A fent említett tanórai tevékenységek közül itt csak néhányat emelnék ki. A tanulói válaszok elemzése szerint a hetedik osztályos tanulók közel háromnegyede gyakran figyel mind a matematika (69,9 százalék), mind a magyar irodalom órákon (76 százalék). Az eltérés nem jelentős, mégis a legnagyobb arányú, ha a tanulói tevékenységeket vizsgáljuk. Az 1. ábra jelzi ezt az alapmegoszlást, s egyúttal információt ad arról, hogy a tanulóknak csak 1–2 százaléka nem figyel soha, és közel egynegyedük „ritkán” teszi ezt a vizsgált órákon.

1. ábra. A tanuló figyel

Nagyarányú egybeesés figyelhető meg a tanórák között azzal kapcsolatban, hogy a tanulók milyen gyakorisággal foglalkoznak mással, tehát bevallottan nem az óra menetére, a tanítás anyagára figyelnek. A tanulók 12,9 százaléka jelezte azt, hogy matematika órán gyakran mással foglalkozik, ugyanez az arány irodalom órán 15,1 százalék. A leg-

nagyobb arányban (56 százalék körül) jelölték meg a tanulók, hogy ritkán mással is foglalkoznak az órákon, mint a tanulókkal. A pontos arányszámokat a 2. ábra mutatja, mely jelzi azt is, hogy a tanulók csaknem egynegyede (26,6 százalék) soha nem foglalkozik a tanórai munkán kívül mással. (Ez utóbbit némi fenntartással kell kezelni, tekintettel arra, hogy a kapott adatok nem megfigyelésen alapultak, hanem a tanulók saját magatartásukat ítélik meg a kérdőívben feltett szempontok alapján.)

2. ábra. A tanuló mással foglalkozik

A magyar irodalom és a matematika órákon szinte azonos arányban jelentkeznek a tanulók gyakran (45,8 százalék / 43,2 százalék) és ritkán (45,8%). A tanulói aktivitásban ebben az esetben alig van eltérés a kétféle tanóra között.

A tanárok tanórai tevékenysége, módszertani eszközei változatos képet mutatnak aszerint, hogy magyar irodalom vagy matematika óráról van szó. A jelzett tanítás-tanulásszervezési módszerek közül itt csak néhányat emelnék ki. A feleltetés jellegzetesen az irodalom órákon gyakori (62,5 százalék), a matematika esetében ez az arányszám csak 26,1 százalék. A tanulók 4,6 százaléka szerint soha nincs feleltetés irodalom órán, a matematika órára vonatkoztatva már 29,7 százalék állítja ugyanezt. A matematika szakos tanárok egyik leggyakrabban használt – tanulói eredményességre ható – eszköze az írásbeli házi feladatok kiadása: a tanulók 90,8 százaléka állította azt, hogy gyakran kapnak ilyen otthoni munkákat tanáraiktól. Az irodalom esetében ez a gyakoriság már csak 52,9 százalékos. A „ritkán” választ jelölőknél szintén nagy az eltérés, az irodalom esetében 41,1 százalék, a matematikánál 6 százalék. A számokból láthatóan az irodalom tanárok ritkábban élnek ezzel a módszertani eszközzel, mint a matematika szakos kollégáik. Rákérdeztünk arra is, hogy a tanulók megítélése szerint milyen gyakorisággal használnak számológépet a matematika órákon. A tanulók mintegy 20 százaléka jelezte egyértelműen, hogy már foglalkoztak vele, a többiek (74,1 százalék) állítása szerint még soha nem használták. A külföldi szakirodalom szerint a meghatározott szempontok alapján lebonyolított óralátogatások és az arra épülő problémafeltárás- és kezelés nagymértékben növelheti a tanítási gyakorlat hatékonyságát. Hazánkban – a tanulói válaszok alapján – úgy tűnik, hogy erre még nem fordítanak kellő figyelmet. A vizsgált két tanóra itt hasonló képet mutat. A tanulók közel fele állította, hogy soha nem jön látogató az órára, és valamivel kevesebb, mint a felük mondta, hogy ritkán, de megjelennek külső megfigyelők.

Az előadás másik kutatási kérdéséhez – intézményi feltételek hatása a tanulói munkára – szükséges információkat, adatokat az 1200 iskolára kiterjedő „Intézményi változások” című adatfelvétel szolgáltatta. A téma vizsgálatához néhány változó (például: tantestület életkora, iskolai légkör) beemlése, illetve a tanulói munkaterhek adatbázisához való hozzáférése volt szükséges. Az így kialakított adatbázis immár lehetővé tette előzetes feltevéseink vizsgálatát. Külföldi és hazai kutatások ismeretében feltételeztük, hogy az iskola tantestületének nagysága befolyásolja a tanuló tanórai viselkedését, tanulási attitűdjét. Továbbá a tanári kar átlagos életkora, fiatalodó, illetve öregedő tendenciája hatással lehet a tanuló tantárgyakhoz (magyar, matematika) fűződő attitűdjeire és a tanórai

munkavégzésre. S végül, várakozásaink szerint a tantestületi légkör és a tanulók tanórai viselkedése között összefüggés mutatható ki.

Az intézményi változások kutatásának keretében az igazgatók számos, intézményi feltételekre vonatkozó kérdésre adtak választ. S bár a jelzett kutatási kérdések valós problémákat feszegetnek, a téma jellegéből és a kétféle adatbázisból adódóan elemzési problémák merültek fel, például az igazgatók intézményi feltételekről szóló vélekedése és a tanulók elgondolásai közti többszörös áttétel miatt, valamint az egész tantestület jellegének összevetésében két konkrét tanóra tanárainak munkájával.

A tanári kar nagyságára vonatkozó adatokat az OM-statisztikából nyertük, mely megmutatta, hogy a vizsgált iskolák tantestületének nagysága a 103 és 8 fős szélső értékek között helyezkedik el. Az összefüggések vizsgálata előtt két fő kategóriát alkottunk klaszter-analízis segítségével, így jött létre az úgynevezett nagy tantestület (56 fő) és a kis tantestület (28 fő). Az elemzések során kiderült, hogy a tanári kar nagysága és a tanulói viselkedés bizonyos esetei között nem találunk szignifikáns összefüggést. Mégis néhány esetben, mint például a tanár órai fegyelmezésénél megfigyelhető ez az összefüggés, s ez a hatás viszonylag erős. Az alábbi táblázat jelzi, hogy a nagyobb tantestületnél gyakoribb a fegyelmezési munka, mint kicsinél. A kis méretű tanári kar esetében a tanulók 23,2 százaléka jelezte, hogy soha nincs olyan, hogy a tanár majdnem egész órán fegyelmezéssel foglalkozna. Ez az arányszám a nagy tantestület esetében kevesebb – 18,6 százalék.

	soha		gyakran		ritkán		nincs válasz	
p>,0000	N	%	N	%	N	%	N	%
nagy tantestület	161	18,6	258	29,8	436	50,4	10	1,1
kis tantestület	195	23,2	189	22,4	432	51,3	26	3,1
összes	356	20,9	447	26,2	868	50,8	36	2,1

1. táblázat. Matematika óra / A tanár majdnem egész órán fegyelmezéssel foglalkozik

Az igazgatók három csoportba osztották be tantestületüket aszerint, hogy az átlagos életkor az utóbbi öt évben emelkedett, csökkent vagy nem változott. Elsősorban a magyar irodalom órához kapcsolódva figyelhetünk meg szignifikáns összefüggéseket a tanári kar átlagos életkorában bekövetkező változás és a tanuló órai magatartása között. A „fiatalodó” tanári karnál láthatóan gyakoribb az órai jegyzetelés és ritkább a „mással foglalkozás”. Ez utóbbi esetében a növekvő életkorú tantestületnél tanuló diákok 16,4 százaléka jelezte, hogy gyakran foglalkozik mással tanórán. Ez a számarány a csökkenő életkorú tanári karnál kisebb – 12 százalék. A „soha” választ megjelölők aránya pedig magasabb a csökkenő életkorú, mint az idősödő tantestületnél.

tantestület életkora	soha		gyakran		ritkán		nincs válasz	
p>,0000	N	%	N	%	N	%	N	%
növekvő	144	21,8	262	39,7	242	36,7	12	1,9
csökkenő	77	12,8	315	52,4	198	32,9	11	1,9
nem változik	64	12,6	238	47,0	199	39,3	5	1,0
összes	285	16,1	815	46,1	639	36,2	28	1,6

2. táblázat. Magyar irodalom / Jegyzetek az órán

Jelzésszerűen megemlíthető, hogy a tantárgyakhoz fűződő attitűd esetében a tanulók valamivel (2–3 százalékkal) jobban szeretik a magyar irodalom, nyelvtan és a matematika tantárgyakat abban az esetben, ha a tantestület átlagos életkora csökkenő tendenciát mutat. Szignifikáns összefüggés azonban itt nem mutatható ki. Az igazgatói vélemények

szerint a tantestületi légkör az iskolákban inkább oldottnak mondható. Az ötfokú skálán a leggyakoribb választás 4-esre esett, ezt jelölte be az igazgatók mintegy fele (48,1 százalék). Az elemzések során azt az összefüggést vizsgáltuk, hogy a tantestületi légkör hat-e a tanulók tanórai viselkedésére. Az eredmények azt jelzik, hogy csak néhány esetben fedezhető fel szignifikáns összefüggés – például a matematika órán a tanár annál gyakrabban foglalkozik fegyelmeléssel, minél oldottabb az iskola, a tantestület légköre.

légkör	soha		gyakran		ritkán		nincs válasz	
	N	%	N	%	N	%	N	%
p>,006								
2 – feszült	20	23,8	19	22,6	45	53,6	0	0,0
3	50	19,8	61	24,1	137	54,2	5	2,0
4	201	23,6	207	24,3	431	50,6	13	1,5
5 – oldott	96	16,6	183	31,7	279	48,3	20	3,5
összes	367	20,8	470	26,6	892	50,5	38	2,2

3. táblázat. Matematika / A tanár majdnem egész órán fegyelmeléssel foglalkozik

A kérdőíves vizsgálatok során kapott adatok elemzése jelenleg is folyik. A feltett kutatási kérdésekre pontosabb és megnyugtatóbb választ akkor lehet adni, ha a makroszintű adatok elemzésén túl kvalitatív kutatási módszereket is felhasználunk feltevéseink alátámasztására.